

اولویت‌های پژوهش‌های علوم قرآنی

مؤلف:

دکتر عزت‌الله مولایی نیا
عضو هیئت علمی دانشگاه قم
پروژه قرآن و حدیث

با همکاری:

دکتر مهدی ناصر
عضو هیئت علمی دانشگاه قم

تابستان ۱۳۹۵

سرشناسه	:	مولائی نیا همدانی، عزت‌الله، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور	:	اولویت‌های پژوهش‌های علوم قرآنی/مؤلف عزت‌الله مولائی نیا ؛ با همکاری مهدی ناصری.
مشخصات نشر	:	قم: نشر حبيب، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهري	:	۳۲۰ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۷۱۱۷-۲۲-۱
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	قرآن - تحقیق
موضوع	:	Qur'an -- Research
موضوع	:	قرآن - علوم قرآنی
موضوع	:	Qur'an -- Qur'anic sciences
شناسه افزوده	:	ناصری، مهدی، ۱۳۵۹ -
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۵ ۸ الف ۸ م / ۲ / ۶۵ BP
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۲۱۱۲۶۱

اولویت‌های پژوهش‌های علوم قرآنی

مؤلف: دکتر عزت‌الله مولائی نیا

با همکاری: دکتر مهدی ناصری

ناشر: نشر حبيب

نوبت و سال چاپ: اول - ۱۳۹۵

چاپ: سفیر اردهال

شمارگان: ۳۰

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۷۱۱۷ - ۲۳ - ۱

قم - صندوق پستی: ۳۷۱۸۵ / ۷۹۱

تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷ ۳۲۳ ۶۶

فهرست عنوان

صفحه	عنوان
۲	پیش درآمد
۳	عوامل قرآن پژوهی مسلمانان
۴	جاذبه های قرآن کریم
۱۰	اولویت های پژوهشی قرآنی و مسئولیت سگین
۱۱	نقد و بررسی کارکردها
۱۲	وزارت علوم و مسئولیت های آن
۱۳	آسیب شناسی کارنامه وزارت علوم و راه کارها
۱۴	سبب شناسی
۱۵	ضرورت اطلاع رسانی
۱۷	نوشتار حاضر و اهداف آن
۲۳	حرف القد
۴۷	حرف باء
۹۱	حرف پ
۱۱۳	حرف تاء
۱۳۵	حرف ثاء
۱۳۹	حرف جیم
۱۴۵	حرف چ
۱۴۹	حرف حاء
۱۵۵	حرف خاء
۱۵۹	حرف دال
۱۶۵	حرف ذال

حرف راء	۱۶۹
حرف زاء	۱۷۷
حرف سین	۱۸۱
حرف شین	۱۸۷
حرف صاد	۱۹۳
حرف ضاد	۱۹۷
حرف طاء	۲۰۱
حرف ظاء	۲۰۵
حرف عین	۲۰۹
حرف غین	۲۱۷
حرف فاء	۲۲۱
حرف قاف	۲۲۷
حرف کاف	۲۳۳
حرف گاف	۲۳۹
حرف لام	۲۴۳
حرف میم	۲۴۷
حرف نون	۲۶۳
حرف هام	۲۹۹
حرف واء	۳۰۳
حرف یاء	۳۰۹

اولویت‌های پژوهش در علوم قرآنی با بیش از ۱۰۶۶۳، مسئله یا موضوع تحقیق. هم‌اینگ با استعانت از ذات اقدس ربوبی و نیت‌های ویژه خاندان عصمت و طهارت (خاصه حضرت بقیه‌الله الاعظم علیه السلام) به محضر تخبگان و فرهیختگان والامقام جلایه فرائی عرضی می‌شود. امیدواریم که پروردگار منان توفیق بهره‌برداری از آن را بر همه شیفتگان قرآن کریم ارزانی دهد.

اولویت‌های پژوهشی علوم قرآنی بیش از ده هزار و ششصد موضوع علمی - کاربردی متناسب با عصر حاضر را، عرضه کرده و راه را برای کسانی که در جست‌وجوی یک موضوع قابل پژوهش، گاهی چندین ماه صرف وقت کرده و بعضاً با دست خالی برمی‌گشتند باز کرده و هزاران موضوع اصلی، علمی، کاربردی را فرادوی پژوهشگران قرآنی قرار می‌دهد.

موضوعات پیش‌رو برای همه مقاطع قابل بهره‌گیری است. با سنجاسی، ارشد، دکتری و پروژه‌ای، با همه گرایش‌های قرآنی و میان‌رشته‌ای و مهم‌تر این که هیچ موضوع قرآنی یا موضوعی که تا به امروز نگارش یافته است، ندارد و با مراجعه به منافع تفسیری، علوم قرآنی، معارفی، تاریخ و شأن نزول آیات، حدیثی، کلامی، استخراج شده و به عنوان اولویت‌های پژوهشی علوم قرآنی در خدمت قرآن کریم قرار می‌گیرد.

الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی سیدنا و نبینا محمد و آله الطاهرین

پیش درآمد

۱. قرآن کریم کلام خداوند، قول خداوند، کتاب خداوند، وحی خداوند و تنزیل خداوند عالم است.^۱ قرآن کریم، کتاب زندگی و برنامه هدایت است و آموزه‌های زلال و ژرف آن، همه نور و حقایق بی‌کرانش، حق نمای آن سازنده و رشدآفرین است. قرآن کتاب خاتم و حجت و آیت بزرگ الهی و معجزه جاویدان رسول خاتم صلی الله علیه و آله و ملاذ اسلام و عماد لغت عرب است^۲ که با فرویش خویش چهره جهان را، از ابعاد گوناگون متحول و جریان تاریخ را شتابان و کاروان بشریت را فراسوی ساحل نجات سوق داده و به سعادت ابدی رهنمون ساخته است.

قرآن کریم دمای شش هزار و دویست و سی و شش آیه و یکصد چهارده سوره و هزاران ویژگی آشکار و نهان است.^۳

۲. قرآن کریم در طی دو آیه در ساختارهای مختلف وصفی و اسمی، خود را توصیف نموده و در قالب صدها حدیث از سوی اهل بیت علیهم السلام و طهارت علیه السلام، به تصویر کشیده شده است.^۴

قرآن کریم در صفحه دل بر رصه‌های گونه‌گون حیات مادی و معنوی انسان، بیش از هر کتاب دیگری حضور یافته است، بی‌گمان هیچ نگارش انونام حد قرآن کریم، کشش و کوشش‌های پژوهشگران جهان را به خود معطوف نداشته است. انبوه نگارش‌ها با گرایش‌های مختلف، و رویکردهای متفاوت و نگرش‌های متنوع در آستانه قرآن، نشانه بارز این حضور شگرف و فعال است.

۳. کتابت درباره قرآن کریم، پیشینه‌ای بس کهن دارد؛ در حق است سؤوش پیرامون قرآن از همان نخستین ساعات فرویش آن آغاز شد.^۵ و امیرالمؤمنین علیه السلام نخستین پرسشگری است که از رسول خاتم صلی الله علیه و آله در همان جبل نور پس از نزول سوره علق، سؤال کرد و پاسخ شنید.

این پژوهش و جست‌وجو، نقد، بررسی، نگارش، تدوین، تحدیث، گزارش اخبار، آثار و کشش‌ها و کوشش‌ها در محضر قرآن کریم و مسائل مرتبط با آن - در طی قرون متمادی و در فراز و فروز ادوا - تابع - هرگز ایستایی

۱. سنن الصادق: «عن القرآن فقال هو كلام الله و کتاب الله و وحی الله و تنزیله» ابیطی اصفهانی، سید محمدباقر، جامع الاخبار والآثار، ج ۱، قم، مؤسسه الامام المهدی علیه السلام، ۱۶۱۱ هـ.ق، ص ۹.

۲. قرآن کریم در دوازده آیه با صراحت تأکید می‌نماید که به زبان عربی فصیح، فرویش یافته است و زبان عربی از همین رهگذر جاویدان و جهانی گشت.

۳. رک: عزت‌الله مولایی‌نیا، اسالیب بیانی قرآن کریم، چاپ اول، تهران، انتشارات فرهنگ سبز، ۱۳۸۳/ ۱۴۲۵، صص ۳۰۵ - ۲۴۶.

۴. نیک‌اندیش، یونس، اوصاف قرآن در قرآن، یاسوج، انتشارات فاطمیه، ۱۳۷۹، مقدمه.

۵. امیرمؤمنان (در خطبه ۱۹۲ (قاصعه) می‌گوید: «وَلَقَدْ سَمِعْتُ رُتَةَ الشَّيْطَانِ جِئْنَ نَزَلَ الْوَحْيُ عَلَيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا هَذَا الرَّتَةُ فَقَالَ هَذَا الشَّيْطَانُ قَدْ آتَى مِنْ عِبَادَتِي إِنَّكَ تَسْمَعُ مَا أَسْمَعُ وَتَرَى مَا أَرَى إِنْكَ أَنْتَ بَنِي وَ لَكِنَّكَ لَوَزِيرُ وَ إِنَّكَ لَعَلْسِي خَيْرٌ وَ...» نهج البلاغه، شرح: د: صبحی الصالح، بیروت، دارالعلم، ط اول، ۱۳۸۷ هـ.ق، صص ۲۸۰ - ۳۰۲.

نداشته و هیچ‌گاه شعله‌های آن، خاموش نگشته است. لیکن، با این همه، بر شاخسارهای شجره طیبه وحی، شکوفه‌های نشکفته فراوان است و بر تاک‌های معارف زلال آن، خوشه‌های ناچیده بسیار.

۴. ژرف‌کاوان سواحل بی‌کران قرآن در درازای تاریخ، از آن دستاوردهای بی‌شماری را به چنگ آورده‌اند، اما هرگز به کران آن ره نیافته و اعماق آن را نپیموده و سخن آخر را بر زبان نیاورده‌اند. چسرا که عجایب آن بی‌شمار، طراوت و شگفتی‌های آن بی‌پایان و بواطن آن ناپیدا و ظواهر آن دلربا و زیبا و ژرفای حقایق آن دست‌نیافتنی است.^۱ البته ناپیدایی ژرفای معارف قرآن، مایهٔ یأس و خستگی غواصان اعماق دانش آن و دین‌پژوهان والامقام آن، نگردیده است، بلکه خود گواه اتصال پیام قرآنی به مبدأ نامحدود هستی و به علم و دانش بی‌پایان است.

عوامل قرآنی پژوهی مسلمانان

علاوه بر دست‌های والا و احساس مسئولیت قرآن‌پژوهان، عوامل دیگری نیز پژوهش‌های قرآنی را در اعصار گوناگون اسلامی به عنوان یک ضرورت حیاتی می‌طلبیده است از آن جمله:

۱. نیازهای روزافزون جوامع بشری به هدایت‌های قرآنی، به ویژه جهان اسلام که بر اثر تهاجم فرهنگی غرب، آسیب جدی خورده است و هر لحظه نقش‌بهدیابی قرآن بیشتر احساس می‌گردد.

۲. قابلیت‌های هدایتی قرآن کریم برای همهٔ تاریخ در عرصه‌های گوناگون حیات بشری.^۲

۳. جامعیت قرآن کریم و معارف زلال انسان‌ها همهٔ عناصر و پاسخگو بودن آن در تمامی عرصه‌های فکری، سیاسی،

اقتصادی، حکومتی، فرهنگی، نظامی و در یک کلمه در همهٔ افاق مادی و معنوی حیات بشری برای ابد.^۳

۴. جهانی بودن احکام قرآن و خاتمیت دین اسلام.^۴

۵. پیدایش پرسش‌های جدید و نیاز به پاسخ‌های نوین آن و پاسخ‌دهی نبودن یافته‌های امروز برای آیندگان.

۶. نگاهی حاشیه‌ای به پیام‌های حیاتی قرآن در برنامه‌ریزی‌های اساسی و زیربنایی کشور در عرصه‌های

مختلف تربیتی، اخلاقی، فرهنگی، معرفتی، مادی و معنوی، فردی و اجتماعی و دوران مقوله دیگر در گستره علوم

بشری در حوزه‌های تصمیم‌گیری و کاربردی نبودن پژوهش‌های قرآنی با نیازهای توسعه‌کشور و نسل حاضر،

علاوه بر مسئولیتی که در برابر دنیای اسلام داریم.

۱. «القرآن ... لا تُعْضَى عَجَائِبُهُ وَلَا تُبْلَى غَرَائِبُهُ ... وَإِنَّ الْقُرْآنَ ظَاهِرُهُ أُنْبَقُ وَبَاطِنُهُ عَمِيقُ، لَا تَقْنَى عَجَائِبُهُ وَلَا تَقْضِي غَرَائِبُهُ ...» رک: کلینی،

محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۲، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۰ هـ، ص ۵۹۹.

۲. «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ» (نحل / ۸۹).

۳. «إِنَّ اللَّهَ أَنزَلَ فِي الْقُرْآنِ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ» (نحل / ۸۹). علامه مجلسی، محمدباقر،

بحارالانوار، ج ۹۲، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ هـ، ص ۸۱.

۴. «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ ...» برای آگاهی بیشتر رک: عیاشی، محمد، تفسیر القرآن، ج ۱، دارالکتب الاسلامیه، بی‌تا، ص ۱۰؛ علامه

مجلسی، پیشین، ج ۲، ص ۲۸۰.

۷. نیاز به پژوهش‌های جدید و یافته‌های نوین و نواندیشی در عرصه‌های مختلف حیاتی در قرآن با عنایت به پرسش‌های فراوان نسل‌های حاضر و آینده و ده‌ها علل دیگر.

جاذبه‌های قرآن کریم

۱. قرآن کریم به دلیل جاذبه‌های معنوی و علمی، معرفتی و تحدی‌گری^۱ و اعجاز بیانی و جامعیت و فراامری و فرازمانی بودن معارف و احکام زلال آن، تاکنون اندیشمندان و کاوشگران و پژوهشگران بی‌شماری را از قومیت‌ها و ملیت‌های مختلف با گرایش‌های متفاوت جهان، در تمامی اعصار افتخارآمیز حیات خود، به سوی خویش جذب نموده و اندیشه و قول آنان را تسخیر کرده و به آفاق و زوایای ناپیدای خویش متوجه ساخته است و در نتیجه یک رنسانس و تحریک جهانی بی‌سابقه‌ای را در عرصه‌های دانش و پژوهش رقم زده است، از این‌رو همه ملت‌های عالم، وامدار قرآن کریم هستند.

۲. قرآن کریم از روز ترویج، به‌دستی تمدن بشری را به عهده گرفته و علم و دانش را مشعل فروزان هدایت و رشد و تعالی و مایه سعادت در قرآن پس از بار داده و ادیان آسمانی کهن را از غربت و ذلت نجات بخشیده است و دین‌داری و دین‌جویی، دانش‌جویی، دانش‌دوری و دانش‌افزایی را در هر شرایط، گم شده انسان، معرفی نموده است. به گونه‌ای که کتابخانه‌های مهم دنیا امروز به‌واسطه وامدار هدایت‌های وحیانی قرآن کریم و سنت رسول خاتم‌الصلوات و اهل‌بیت وحی‌الطهارت می‌باشند، چرا که قرآن کریم زمانی حائل شد که در ایران با آن گسترده‌گی، تنها شاهزادگان حق دانش‌آموزی داشتند و در میان عربان - که امی بودند - تعداد باسوادان از تعداد انگشتان دو دست تجاوز نمی‌کرد و آن عده معدود نیز در حد خواندن و نوشتن از علم بهره‌مند بودند، به گونه‌ای که تاریخ، هیچ کتابخانه و یا آموزشگاه و پژوهشگاهی را از سرزمین‌های عربی، گزارش ننموده است.

۳. قرآن کریم در این فضا و شرایط حاکم بر جامعه بشری فرویش یافت و به یک مطالعه سطحی در آیات نورانی قرآن و بررسی اجمالی واژه‌هایی که انسان‌ها را به آموزش و پرورش و یاد گرفتن و یاد دادن، قرائت، تدبیر،

۱. قرآن کریم در چندین آیه ملل عالم را به تحدی و مبارزه و هم‌آوردی فرا خوانده و تهدید نموده است:

- هود/ ۱۳ «أَمْ يَقُولُونَ افْتِرَاءٌ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مِنْ ...»

- یونس/ ۲۸ «أَمْ يَقُولُونَ افْتِرَاءٌ قُلْ فَأْتُوا بِسُوْرَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَاعَتْ مِنْ ...»

- بقره/ ۲۴ - ۲۳ «وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُوْرَةٍ مِثْلِهِ ... لِلْكَافِرِينَ».

اسراء/ ۸۸ «قُلْ لِّمَنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ ...».

طور/ ۳۴ - ۳۳ «أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ نَقُولُهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ ...».

- احقاف/ ۴ «قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي ... أَتَدْعُونَ بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَنَاذِرَةً مِنْ قَبْلِ هَذَا ...»

فقه، فهم، تعقل و استدلال و حرکت بر اساس منطق و حق و علم و اجتناب از زعم، گمان، تردید، جهل فرا می‌خوانند، عمق این قضیه را برای ما روشن ساخته و اوج خدمات فرهنگی آن را بر کاروان بشریت، آشکار می‌سازد. به‌طور مثال برای روشن شدن اذهان عمومی کافی است بدانیم که در قرآن کریم واژه‌های «بین» - که در حقیقت آموزش و پژوهش بشری بر آن استوار است - در چهار آیه به صورت «بینا» و در یک آیه به صورت «بینوا» و در سی آیه در قالب‌های مختلف فعل مضارع باب تفعیل و پانزده مورد در قالب فعل ماضی از باب تفعّل و در سه آیه به صورت فعل امر جمع مذکر، دستور تحقیق و تفحص به پیروان خویش می‌دهد و در نوزده مورد به صورت «بینة» و در پنجاه و چهار آیه به صورت «بینات»، (دلیل آشکار و انکارناپذیر) و در شش آیه به شکل اسم مفعول باب تفعّل و در یک صد و بیست مورد به صورت اسم فاعل باب افعال و یک بار در قالب «تبیان» و چهارده مورد به صورت دیگر و ... به کار رفته است و واژه «حکم» به صورت حکیم، حکمت، محکمت و ... در حدود یک صد و ده مورد به کار رفته است؛ و واژه «ذکر» در ساختارهای گوناگون در بیست و هفت آیه «إذکر» از باب افتعال و غیره، هفت بار به کار رفته است؛ «قرار گرفته است»؛ و واژه «رؤیت» به معنای کشف حقیقت و اندیشه، بصیرت و آگاهی سیصد و چهل و یک در سیعه‌های گوناگون و رُثَل و تَرْتِیل، در چهار مورد واژه «زکو» به معنای تزکیه و پاک‌سازی درون از موانع فهم، در هشت آیه و در قالب زکوة هم در سطح بسیار وسیعی به کار رفته است و «آیه و آیات» به معنای دلیل قاطع، نشانه و علامت بیست و نه مورد و چهل و دو مورد و واژه «حسب» در ساختارهای مختلف، در یکصد و بیست و هشت آیه و لغت «اسم» به معنای استماع و گوش فرا دادن جهت فهمیدن و درک کردن و حق را یافتن، در یکصد و هشتاد و پنج آیه و واژه «شهود» حدود یکصد و پنجاه مرتبه در ساختارهای گوناگون، به معنای مشاهده عینی حقایق و باطن اشیا، در قرآن به کار رفته است و واژه «ظن» در مفاهیم مختلف خود، در قالب‌های گوناگون، گاهی در نكوهش به کارگیری گشته و گاهی علم و یقین و گاهی به مفهوم علم، در شخصت و دو آیه به کار رفته است و ماده «زعم» به معنای گمان و یقین و غیرقابل اعتماد در هیجده آیه در مقام سرزنش کسانی که آن را در جایگاه علم به کار گرفته و از آن تلقی علم نموده‌اند، وارد شده است و واژه مقدس علم «علم» در حدود ششصد و پنجاه آیه در ساختارهای متنوع صرفی با مضامین مختلف به منظور ارائه حقایق عالم و تشویق رهیویان به حرکت در جاده علم و پرهیز از ورود به جاده بدون داشتن علم کافی، به کار رفته است و واژه «عقل» که سرمایه بزرگ بشر و مابه‌التفاوت انسان با دیگر موجودات زنده است، در پنجاه و یک آیه نازل شده و کاروان بشری را بر استفاده صحیح از این نعمت بزرگ الهی فرمان داده و از مخالفت با آن و پیروی از هوای نفس برحذر می‌دارد.

قرآن کریم از واژه عرفان «عرف» شصت و چهار مرتبه، از واژه «تفسیر» یک بار، از واژه «فقه»، بیست و یک مرتبه، از واژه «فکر» هجده بار، از ماده «قلب» یکصد و دو مورد و از واژه «فؤاد» افندۀ به معنای مرکز فهم و شعور در شانزده آیه، به منظور تشویق بشر بر استفاده به جا و به موقع و صحیح از این نعم الهی، بهره جسته است.

در قرآن کریم واژه «قرانت» در هشتاد و دو آیه، لغت «کتم» در بیست و یک آیه، ماده «کب» در سیصد و ده آیه، واژه «کلمه» در هفتاد و پنج آیه و ماده «نبأ» به معنای گزارش کردن و خبر دادن در یکصد و پنجاه آیه، به کار رفته‌اند. قرآن کریم از واژه استنباط به معنای استنتاج معقول و صحیح از قرآن و سنت بر پایه منطق عقلانیت، هم یکبار استفاده کرده است؛ و در مورد «جحد» به معنای انکار حقایق و به منظور نکوهش و سرزنش منکران حق، ده آیه فرویش یافته و واژه «جهل» در برابری عقل به معنای عدم تعقل صحیح و به کار نیستن به موقع و به جا از عقل از سوی جاهلان، در بیست و چهار آیه فرویش رفته و جاهلان بر اثر جهالت و به کار نگرفتن قوه عقلانی و عدم تلاش برای به دست آوردن علم و دانش، مورد نکوهش قرار گرفته‌اند. خداوند عالم در کتاب نورانی خود واژه «درایت» را درسی آیه در مورد فهم، درک حقایق به کار برده است. علم بر آن واژه «فطر» به معنای خودآگاهی و وجدان آگاه بشری و ماده «یقن» و دیگر واژه‌هایی که دلالت بر مفهوم علم دارند و زبان عرب در مقام علم و دانش و به مفهوم آن به کار می‌روند، استفاده کرده و در مجموع می‌توان گفت که هیچ‌کدام به‌طور خاص در قرآن کریم، کاروان سرگردان بشری را به فراگیری و به کارگیری علم و برپا کردن خیمه‌گاه زندگی بر سرزمین علم، دانش معقول و گرفته از استدلال عقلانی و فهم، فقه و فکر، تدبیر و اندیشه، توصیه نکرده است. اسلام نه تنها بشریت را به بهره‌گیری از علم، دانش، تجربه و بهره‌گیری از عقلانیت و وحیانیت سفارش کرده، بلکه در همه عرصه‌های اعتقادی و کاربردی علم و یقین را معیار مشروعیت و صحت آن قرار داده است و با اصرار و تأکید فراوان از پیروان خود در عرصه‌های حیات می‌خواهد که بدون علم هرگز حرکت نکنند و برای به دست آوردن آن تمام تلاش خود را به کار بگیرند.^۱ قرآن کریم در اغلب موارد به علم تنها اکتفا نکرده، بلکه دستور به اجتهاد و تلاش در حوزه قرآن و سنت و عقل و اجماع می‌دهد تا پژوهشگران عرصه‌های قرآنی به تلاش خود به منظور کشف نتایج جدید و تداوم آن تا پایان عمر دنیا، ادامه دهند.^۲ علاوه بر همه موارد، در قرآن کریم با طرح یک سؤال^۳ بسیار مهم حیاتی، ارزش علم و علم‌جویی را بر بدنه جامعه پیروان خود تزیین کرده و جاهلان را بر اثر جهلشان مورد نکوهش قرار می‌دهد و عالمان را دارای درجات بلندی در نزد پروردگار عالم معرفی می‌نماید.^۴ و در ده‌ها آیه عالمان را به منزله پینای آگاه و جاهلان را ناینای از همه‌جایی خبر، معرفی کرده و جامعه اسلامی را به فراگیری علم و جهل‌گریزی فرا می‌خواند.

۱. «وَلَا تُقَفِّ مَا تَيْسَرُ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا» اسراء / ۳۶.

۲. «اطلبوا العلم من المهد إلى اللحد».

۳. «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (زمر / ۹).

۴. «يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ» (مجادله / ۱۱).

۴. محوریت علم و دانش، تزکیه و خودسازی و رشد معنوی در گستره قرآن و سنت، آن قدر گسترده است که اگر همه آن محورها در سطح قرآن و سنت، گردآوری و آنگاه مورد نقد و بررسی مفهومی قرار گیرد، خواهیم دید که اساس قرآن کریم و آموزه‌های آن سراسر، علم بوده و برای جهل و جاهل‌گرایان علم‌گریز، هرگز در آن جایی وجود ندارد. جالب اینجاست که قرآن کریم در همه ابعاد خود، علم و علم‌جویی را با محوریت توحید و یگانه‌پرستی برای جامعه بشری سودمند می‌داند، علم در سایه توحید معنا می‌یابد و تنها عاملان به علم و کسانی که در مسیر عبودیت خالق کون در دو بعد عمل و اعتقاد، خویش را تزکیه نموده و آن را با علم الهی آمیخته و عنوان خلیفه‌اللهی به خود گرفته‌اند در محضر دوست راه یافته‌اند، چرا که فرمود: «قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَتُسْكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ»^۱ «قُلْ إِنَّمَا أَعْطِيَكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ»^۲ «إِنَّمَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ...»^۳

قرآن کریم در تعامل خود با دانش‌ها و پیش‌های بشری آنها را تعدیل نموده و رهبری آن دو راه به عهده گرفته و با نقی افراط و تفریط و حرکت در وسط اعتدالی وسط، محکم‌ترین و مطمئن‌ترین راه‌های تحصیل علوم و کشف حقایق راه، پیشنهاد می‌نماید. از همین رهگذر، می‌توان گفت که سرمنشأ پیدایش و تولید اغلب علوم بشری، قرآن کریم بوده است.^۴

۵. قرآن مجید در بیان مقاصد هدیتی خود، از هر رسانه و شیوه مؤثری در هدایت مردم استفاده جسته و با اعجاز بیانی خویش بشریت را به هم‌آوردی جدی فراخوانده تا جایی که هیچ کس برای آوردن حتی یک سوره اعلام آمادگی نکرده و نخواهد کرد و بدین‌سان همه تسلیم منطق کوبنده قرآن شده‌اند. قرآن کریم در کمتر از نیم قرن توانست بخش بسیار گسترده‌ای از کره زمین را تحت تأثیر اصول و قوانین الهی خویش قرار دهد که با جرأت می‌گوییم: اگر جریان واپس‌گرایی سقیفه اتفاق نیافتاده بود، در همان قرن اول هجری، کره زمین را بدین خودریز، درگیری نظامی به تسخیر اندیشه‌ها و افکار و حیاتی خود در می‌آورد و اخلاق عملی دودمان وحی و جاذبه‌های شگفت‌انگیز قرآن کریم، همگان را جذب خود کرده و یک امت واحدی را در عالم، می‌ساخت و وضع عالم غیر از وضع امروز نبود.

۱. انعام / ۱۶۲ - ۱۶۳.

۲. سبأ / ۴۶.

۳. مائده / ۲۷.

۴. یک نگاه سطحی بر کتاب‌های تاریخ تمدن و محتوای کتابخانه‌های بزرگ دنیا و نویسندگان آنها، ادعای ما را به اثبات می‌رساند، که اکثر قریب به اتفاق موضوعات و علوم بشری را مسلمانان پایه‌گذاری کرده‌اند.

۵. دلیل این قضیه آن است که رسول خاتم النبیین در دهه نخست انقلاب خود حدود هفتصد مسلمان تربیت نموده بود و این رقم در دهه دوم به هفتصد هزار نفر افزایش یافت و در دهه سوم ده برابر شده بود و اگر جریان پیشروی تربیتی، بدون خون‌ریزی، ادامه می‌یافت، در دهه پنجم و ششم در روی زمین شاید کافری باقی نمی‌ماند و شاید این روند و نفوذ اعجاز‌آمیز دلیل فطری بودن اسلام باشد.

با همه نامهربانی‌ها و ناجوان‌مردی‌ها و دشمنی‌ها که در درازای تاریخ اسلام با ثقلین^۱ و این دو یادگار رسول خاتم^ص از سوی استکبار و عمله، اعم از داخلی و خارجی انجام گرفته، باز هم آنها با عنایت ویژه پروردگار عالم، نقش هدایتی خود را به نحو احسن به ثمر رسانیده‌اند.

۶. یک نگاه گذرا بر نگارش‌های قرآنی، به خوبی نشان می‌دهد که مسلمانان بر اثر اختلاف‌ها و برادرکشی‌ها، توان مادی و معنوی خویش را از دیر زمان برای نابودی یکدیگر به کار گرفته‌اند و در نتیجه از ابغای رسالت اصلی خود دور مانده و هزاران جلد کتاب را در ردّ اندیشه‌های دیگر مذاهب اسلامی به وجود آورده‌اند و خوراک فکری مناسبی را برای تغذیه قلم‌های مسموم دشمنان قسم خورده قرآن و اسلام، فراهم نموده‌اند، با آنکه حجم بسیار بزرگی از محصولات علمی و آثار قلمی اهل قبله بر اثر درگیری‌های خونین و آتش‌سوزی‌ها و جنگ‌های سلجوقی، مغولی، صلیبی، ایوبی و چغانی و نهایت و غیره نابود شده، باز هم تنها نوشته‌های مذهب تشیع - که در درازای تاریخ در دفاع از کیان مقدس ختمی و پاسخ به شبهاتی که از طرف مخالفان مطرح شده - تا قرن دهم هجری، بالغ بر یک هزار و دویست عنوان کتاب مرصع^۲ علاوه بر اینکه برخی از نگارش‌ها مانند: احقاق الحق و الغدیر، از یک دوره چندین جلدی تشکیل یافته است طبیعی است که اگر همه نگارش‌ها را در طول پانزده قرن اسلامی در همه سطوح گردآوری کنیم، یک حجم بسیار عظیم و با وسعتی را تشکیل می‌دهد.^۳ اگر همه امکانات بالفعل و بالقوه حدود دو میلیارد و پانصد هزار مسلمان، در سراسر جهان، به حیای تلاش‌های انحرافی که بیشتر برای خاموش ساختن انوار فروزان ثقلین به کار گرفته می‌شود،^۴ در راستای دفع این اصل دین به ویژه قرآن و عترت، استفاده می‌شد، امروزه ما شاهد یک وضع بالنده و پیروزمندانه‌ای بودیم.

۱. «إِنِّي نَارُكَ فَيَكُمُ الثَّقَلَيْنِ كِتَابُ اللَّهِ وَ عِزَّتِي أَهْلِيَّتِي، مَا إِن تَمْسَكْتُمْ بِيَمَانِي فَلَا تَمْلِكُوا عَلَيَّ أَبَدًا وَ قَدْ بَنَانِي الْعِلْمُ الْخَيْرُ أَنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرَقَا حَتَّى يَبْرَدَا عَلَى الْحَوْضِ ...» حدیث مبارک ثقلین از حیث صدور، متواتر بین فرق اسلامی است و از نظر محتوا جزو محکمات الحدیث بوده و بر اساس آن همه امت محمد (به پیروی بی‌چون و چرا از آنها مأموریت دارند و در سر حوض کوثر محشر در محضر رسول خاتم^ص باید نسبت به آن پاسخگو باشند).

۲. در این زمینه علاوه بر کتاب‌های ارجمند الذریعه و دیگر فهراس، رساله آقای طاهر عباس خان هندی که در مرکز جهانی علوم اسلامی (مدرسه حجتیه) در تیر ماه ۸۵ دفاع شده، خواندنی است.

۳. در یکی از نهادهای فرهنگی حوزه مقدسه علمیه قم که پروژه‌ای در گردآوری آثار مکتوب پیرامون قرآن اسلام، در دست تدوین دارند، فهرست همه نوشته‌ها از صدر اسلام تا به امروز یک صد و بیست جلد کتاب تخمین زده می‌شود.

۴. کافی است که مسلمانان بدانند، ۹۵٪ پایان‌نامه‌های، دانشگاه ام‌القری که با پول ملت مستمیده سعودی تأمین می‌شود، در ردّ مذهب جعفری (قرآن و عترت) نگارش می‌یابد. این در حالی است که استکبار جهانی، اصل اسلام را نشانه رفته و برای نابودی آن تلاش بی‌وقفه می‌نماید.

۷. خداوند تبارک و تعالی در هر عصر و زمانی، ذخایری را برای پاسداری از ارزش‌های قرآن و دین در نظر می‌گیرد. ذخیره جاویدان عصر ما، علامه طباطبایی (رضوان‌الله علیه) بود، او با اخلاص و ویژه‌ای که داشت، پس از رشد مناسب در علم، عمل و وصول به عالم برزخ، در همین عالم مادی، از حوزه نجف به حوزه قم هجرت نمود و با پشتکار بی‌نظیر خود با تدریس تفسیر و فلسفه و عرفان و نگارش تفسیر مبارک المیزان - که هرگز به آفاق آن نرسیده بودند، آیندگان هم، همه خوشه‌چین خرمن تفسیری ایشان و وامدار اویند، دست‌کم تا مدت زیادی - یک خیزش عمومی و اقبال گسترده‌ای را در میان حوزه‌ها نسبت به قرآن و آموزه‌های آن به وجود آورد و خداوند با عنایت ویژه خود به بیان، بنان و آثار این مرد بزرگ، برکت خاصی بخشید، که آوازه اندیشه‌های قرآنی و دینی او را در دنیای اسلام شهره آفاق ساخت، که در نتیجه نه تنها در حوزه‌های علمی شیعی، بلکه در دنیای اسلام و گستره آن، یک نورانیت بی‌سابقه‌ای پیدا شد و هزاران کتاب و تفسیر علوم قرآن و حدیث، توسط امت اسلامی، سامان یافت و نگارش‌های قرآنی و حدیثی در مراکز علمی ما از تمام حوزه‌ها و دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها، با یک رستاخیز عمومی آغاز و ادامه یافت، به گونه‌ای که امروزه ما شاهد رشد علمی و پژوهشی و آموزشی ویژه قرآن در سطوح مختلف در اقصی نقاط دنیای اسلام هستیم که در بحث تفسیر و تزیین پایان‌نامه‌های قرآنی از نظر کمی و کیفی، تاریخی و مقاطع تحصیلی و تطورات مباحث قرآنی و عوامل مادی و معنایی آن را تشریح کرده‌ایم^۱. لیکن یک مسئله بسیار مهم و تعیین کننده، حیاتی و فراموش ناشدنی را در به وجود آوردن این انقلاب همه‌جانبه قرآنی و تثبیت و گسترش و جهانی ساختن آن، نباید از نظر دور داشت و آن پیروزی انقلاب اسلام - رهبری ابرمرد تاریخ محبوب قرآن و کوبنده مستکبران عالم، احیاگر دین محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله) مجدد بزرگ اسلام، ناب حضرت امام خمینی (ره) است. این انقلاب بود که زحمات مرحوم علامه را در سرتاسر دنیای اسلام با گسترش و صدور خود به ثمر نشاند، انقلاب اسلامی ایران، یک انقلاب دینی در همه عرصه‌های حیات انسان معاصر بود که با وقوع آن، همه معادلات دنیای معاصر را در تمامی عرصه‌ها، به هم ریخت و نظام ارزشی اسلام را به جای آن مطرح کرد و تأثیر ویژه‌ای در ارکان همه نظام‌های سیاسی و فکری دنیا گذاشت. انقلاب اسلامی ایران به رهبری رادمردی از تبار هابیلیان به وقوع پیوست، رهبری بی‌نظیر، عارف تیزبین، فیلسوفی ژرف‌نگر، زاهدی قرآن‌نما، فقیهی نامدار و برخاسته از دامان قرآن، مجاهدی

۱. پروژه بزرگ آشنایی با پایان نامه‌های علوم قرآنی که رقم آن بالغ بر «۹۰۰۰» عدد در سال ۱۳۹۰ بوده و بخش اول این کتاب را تشکیل می‌داد، به دلایلی از دایره چاپ خارج شده و تنها بخش دوم آن یعنی اولویت‌های پژوهشی علوم قرآنی آن در اختیار خوانندگان ارجمند قرار می‌گیرد.

نستوه و بی‌بدیل که همه آیات جهاد درونی و برونی را در سطوح مختلف زندگی، معنای عملی می‌کرد، بت‌شکنی که سرود توحید را در ویرانه‌های بت‌کنده‌های ادیان کهن استکباری تاریخ، سر داده و خفتگان خموش مستضعف را به بیدارگران پرخروش، ستم‌سوز، ظلم‌ستیز، تبدیل می‌ساخت و با لشکری گران از هابیلیان بر تارک قابیلیان فرود آمده و فریاد ابراهیم، موسی و محمد ﷺ، آن بت‌شکنان بزرگ تاریخ را از فراز مآذنه‌ها به گوش جهانیان رسانید و با یک خیزش جهانی از مستضعفان عالم، حاکمیت مطلق خدا و قرآن را نوید داد. خمینی کبیر آن شیر روز و زاهد شب که عقلانیت و شهود فهم، شجاعت و حماسه، فلسفه، عرفان، فقه و جهاد را به سلوک و خلق عظیم محمدی به هم آمیخته بود، با یک لب و خروش قرآنی همه خفتگان زمین را متوجه خدا و توحید او ساخت و قرآن و عترت ﷺ را بار دیگر از انزوای تاریخ به صحنه عمل کشاند و زحمات علامه‌ها را، در همه عرصه‌های علمی و فرهنگی، زنده نمود و به سکوی یقین نشاند؛ که اولاد در کشورهای اسلامی بلکه در همه عالم اندیشه‌های اسلام ناب، گسترش یافته و شاگردان خمینی کبیر با سر دادن آن به شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی کاخ جهان‌خواران را به لرزه درآورده و یکی پس از دیگری توسط امت بیدار شده اسلام، سقوط کرده و به زباله‌دان تاریخ می‌ریزند.

اثر این دو انقلاب شکوه‌مند، فکری، سیاسی و قرآنی است که زمینه حاکمیت قرآن و سنت را فراهم ساخته و قرآن کریم را از مقبره‌ها به صحنه‌های عمل کشاند و مراکز علمی، فرهنگی، از کودکان تا دانشگاه، از سطوح پایین حوزه تا عمق سطوح عالی آن، قرآن را مطرح نمود و بدن، مرد، خرد، کلان، عامی و نخبگان، همه و همه را تحت پوشش آموزه‌های قرآن قرار داده و از آموزش ابتدایی تا پایان آفاق آیات غیب و شهود، مشتاقان حقایق قرآنی و ارزش‌های آسمانی خود را بر سر سفره ضیافت نور، قرار داد.

اولویت‌های پژوهشی قرآنی و مسؤولیت سنگین امروز ما

رویکرد جدید ملت و دولت ما، به ویژه پژوهشیان علمی کشور به قرآن کریم در عرصه‌های مختلف، نشانگر یک تحول بزرگ معنوی، علمی، اقتصادی و کاربردی در پهنه حیات مادی و معنوی این ملت، به ویژه تشیع ناب علوی ﷺ است. این رویکرد از یک سو غرورآفرین، تحسین‌برانگیز، شگفت‌آور و خیره‌کننده است چرا که همسویی اندیشه یک ملت با قرآن حاکمیت ارزش‌های آن در روح روان آن ملت در عصر فضا و شیخون فرهنگی قابیلیان، یک معجزه است. تحولی که دارد می‌رود تا در عرصه‌های حیاتی او، قرآن و آموزه‌های نورانی آن، محور اساسی قرار گیرد و از ملت ایران، یک امت قرآنی و الگو و اسوه حسنه ملت‌های اسلامی بسازد؛ و از سوی دیگر، نقد و بررسی عملکردهای

ما در درازای سه دهه، نشان می‌دهد که این تحول و انقلاب برون‌ی و درونی، مادی و معنوی و این نگرش نوین به یک برنامه فوق‌العاده، حساب شده و دقیق، عالمانه و زمان‌بندی مشخص نیاز دارد تا با رعایت همه جوانب آن، این حرکت قرآنی فراگیر، قبل از هر چیز، هم بتواند از دستاوردهای والای خویش پاسداری نماید و هم بر اساس حدیث معروف امام صادق علیه السلام «مَنْ اسْتَوَى يَوْمَهُ فَهُوَ مَعْبُودٌ وَ مَنْ كَانْ آخِرُ يَوْمِهِ خَيْرُهَا فَهُوَ مَعْبُودُهُ وَ مَنْ كَانْ آخِرُ يَوْمِهِ شَرُّهَا فَهُوَ مَلْعُونٌ»^۱ جهت‌گیری و حرکت رو به رشد و تعالی داشته باشد و هر لحظه عرصه جدید و آفاق نوین و نهفته دیگری را کشف کرده و در اختیار حوزه قرآن‌پژوهی قرار دهد تا نردبان ترقی و پیشرفت آنان را در وصول به زوایا و آفاق تازه در سواحل بی‌کران قرآن، فراهم ساخته و تمدن جدید توحیدی فراگیر جهانی را از نو پایه‌گذاری نماید؛ و در این گستره سباق، علاوه بر قرآن‌پژوهان جهان اسلام قرار گیرند و بتوانند پژوهشگران دیگر ادیان را با خود همراه نمایند.

لیکن با تمامی پیشرفت‌هایی که به دست آورده‌ایم، باید به این حقیقت تلخ اعتراف کنیم که هنوز اندر خم یک کوچه‌ایم، به منظور تسخیر دست‌شیر عمت، هنوز باید ره بیویم، در فرا راه وصول به اهداف والای قرآن کریم، حرکت‌مان را شتابان نموده و فاصله قابل توجهی را با اهداف مورد نظر، کوتاه‌تر کنیم و با قدرت تمام و حرکت خداپسندانه، قله‌های ترقی و تکامل را یکی پس از دیگری تصرف کرده و جشن پیروزی در آن به پا کنیم.

نقد و بررسی کارکردها

برای آنکه جایگاه خود را در میان ملت‌های اسلامی خوب بشناسیم باید با آسیب‌شناسی خود نقاط قوت و ضعف عملکرد خویش بررسی کنیم تا اقدامات لازم را به موقع انجام دهیم. ضرورت دارد که تلاش‌های قرآنی کشور را در یک قلمرو مشخص، مورد نقد و بررسی دقیق علمی قرار دهیم. عینیت به نتایج به دست آمده و شناخت نقاط ضعف و قوت کار، برای جبران فرصت‌های از دست رفته، اقدام علمی نماید.

به نظر می‌رسد که بهترین و کاربردی‌ترین گزینه این آزمون حیاتی، فعالیت‌های قرآنی مراکز علمی کشور باشد که می‌تواند با سرمایه‌گذاری مشخص و کلان، با به کارگیری نخبگان تحصیلی در عرصه‌های آموزشی و پژوهشی، از طریق کنکور سراسری در مقاطع مختلف تحصیلی، در یک زمان‌بندی استاندارد، به انتظار تربیت نیروهای متخصص در رشته‌ها و گرایش‌های گوناگون قرآنی، نشسته و سالانه هزاران نفر را در مقاطع مختلف کارشناسی و ارشد و دکتری، فارغ‌التحصیل نماید. با نقد و بررسی عملکردها و دستاوردهای قرآنی دانشگاه‌ها، می‌توان کارنامه

۱. «وسائل الشیعة»، ج ۱۶، ص ۹۴.

قرآنی این نهاد عظیم را در سطح کشور محک زده و کارنامه علمی آن را در تمامی رشته‌ها و گرایش‌ها، بررسی نماید. بدیهی است که عملکرد دانشگاه‌ها می‌تواند کارنامه وزارت علوم را در سطح کلان به‌طور دقیق به تصویر بکشاند، چرا که تنها محصول این وزارتخانه را با آن همه عرض و طول، دانشگاه تأمین می‌کنند. البته پژوهش‌های قرآنی حوزه‌های مقدسه علمیه از نگاه فقهی، حقوقی، تفسیری، علوم قرآنی و حدیثی - کلامی و عرفانی، تاریخی، تمدنی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، تربیتی، اخلاقی، خارج از حیطه وزارت محترم علوم بوده و پیشینه هزار و پانصدساله دارد و از نظر عمق، دقت و ژرف‌اندیشی با پژوهش‌های سطحی دانشگاهی و آکادمی مقایسه نمی‌شود چرا که حوزه‌ها را مفکران بزرگی از صدر اسلام چون ابان بن تغلب‌ها تا امام خمینی کبریا تغذیه فکری می‌کنند که در این اندیشه تحصیل و پژوهش، تحقیق نه زمان می‌شناسد و نه مکان نه فارغ‌التحصیلی دارد و نه انگیزه و آرمان‌های مادی - هدف را آن‌ها خداوند عالم است که بی‌نهایت است و راه وصول به پروردگار عالم بسی دراز، در عین حال ژرف و عمیق است و دستاوردهای آن همه کتاب‌خانه‌های عالم را پر کرده و تمدن‌های بزرگ را به وجود آورده که در پیش بدان اشاره شد.

وزارت علوم و مسئولیت‌های آن

وزارت علوم و فناوری و... در هر کشور بالاترین نهاد تصمیم‌گیرنده در مورد ورودی‌ها و خروجی‌های نیروهای علمی کشور در حوزه داخل و خارج است. چه در پی بررسی دانشجو از داخل و خارج و چه در اعزام دانشجو به خارج و تبادل اطلاعات در زمینه‌های گوناگون با سایر مراکز علمی جهان، از همین رهگذر می‌تواند، با اعمال تمهیدات اصولی جامعه قرآنی دانشگاه‌ها را به رویکردهای راهبردی کارآمد هدایت نموده و با استفاده از فرصت‌ها از وقوع هرگونه آسیب علمی و هرز رفتن نیروها و امکانات پیشگیری نماید. برای نمونه به برخی از آنها اشاره می‌گردد:

۱. نیازسنجی در سطح کشور در درازمدت و کوتاه‌مدت و برنامه‌ریزی دقیق علمی فراگیر با لحاظ همه جوانب قضیه، به گونه‌ای که با توجه به چشم‌انداز برنامه‌های درازمدت نظام مقدس جمهوری اسلامی، برنامه‌های خود را بر اساس نیازسنجی علمی و کاربردی دقیق، پی‌ریزی نماید، به‌طوری که در همه سطوح و در همه عرصه‌های کاری کشور در هر سال نیروهای متخصص موردنیاز تربیت شود و جایگزین‌های فارغ‌التحصیلان، به موقع مشغول به تحصیل گردند.

۲. ابلاغ سریع و به موقع به دانشگاه‌ها به منظور برنامه‌ریزی عملی، کاربردی و تمهید مقدمات لازم از جهت بودجه، مدیریت، ظرفیت و امثال آن.

۳. نظارت دقیق بر عملکردها، خواه در حوزه‌های ستادی خود و خواه در عرصه‌های اجرایی و دانشگاه‌ها، با انتخاب نیروهای متخصص و متعهد و مدیر و عاقل و کارآمد و کارآزموده و در همه موارد و آنگاه نظارت دقیق منطقی و عالمانه و دوراندیشانه و بدون جهت‌گیری حزبی، سیاسی و غیره و برخورد قاطع و انعطاف‌ناپذیر با متخلفان از قوانین در هر سطح و هرگونه تخلف و نگاه یکسان بر همه مدیران از هر طیفی که باشند، بدیهی است که اگر در هر یک از امور فوق افراط و یا تفریطی صورت پذیرد، نظام مقدس جمهوری اسلامی - که با خون سرخ هزاران شهید رنگ کفن و هزاران معلول، جانباز، آزاده - به ثمر نرفته، در هیچ عرصه‌ای به اهداف بلند خود نائل نمی‌گردد، چرا که بدون مراعات مناسبات و تعادل در امور علمی متعهد کارآمد، دلسوز و امین آن استوار می‌ماند و همه موقعیت‌های آن بدان بستگی کامل دارد.

۴. در مورد پذیرش دانشجو به ویژه در سال‌های اخیر، در حد انفجار قرار داریم که بدون در نظر گرفتن ظرفیت‌ها چه به لحاظ استاد، چه به لحاظ کلاس، کتب درسی، آزمایشگاه‌ها، قدرت اداره و اجرایی و ستادی در مقاطع مختلف تحصیلی با مشکل غیرقابل تحمل و ناتوانی روبه‌رو هستیم و نمی‌دانیم چه اصراری است بر این گسترش کمی که کیفیت را فدای آن می‌نماید و در نتیجه پژوهش، آموزش کاملاً کیفیت خود را از دست داده و مورد انتقاد همه دلسوزان به انقلاب قرار گرفته است.

آسیب‌شناسی کارنامه وزارت علوم و راه‌کارها

با آنکه مسئولیت مستقیم تحصیلات عالی کشور به‌طور کلی با وزارت علوم است و همه نوع تصمیم‌گیری در سطح برنامه‌های کلان حتی تأسیس و انحلال دانشگاه‌ها و رشته‌ها و... با آن است و با همه تلاش‌های خوبی که در روند آن انجام داده و در حد خودش قابل تقدیر است، لیکن تاکنون یک کارنامه موفق و تحسین‌برانگیزی که در شأن جمهوری اسلامی باشد ارائه نکرده است. چرا که:

۱. در مرحله نیازسنجی کلان کشور هرگز موفق نبوده است، بسیاری از رشته‌های مصوب آن و تعداد ورودی و خروجی فارغ‌التحصیلان آنها هیچ تناسبی با نیازهای واقعی کشور ندارد، خواه از نظر نیاز به رشته‌های مورد نظر در چشم‌انداز بیست ساله، خواه از نظر جنسیت و خواه از نظر تخصصی و مهارت که نیاز مبرمی به یک تجدید نظر جدی دارد.

۲. در مرحله برنامه‌ریزی نیز وضع بهتر از آن نمی‌باشد، چرا که بر اساس نیازسنجی انجام نمی‌گیرد، از همین روی در تقسیم مشاغل در عرصه‌های مختلف شغلی نوعاً همسویی میان نیازها و رشته‌ها رعایت نمی‌شود و به همین دلیل در این خصوص کارآیی مطلوبی هم وجود ندارد.

۳. در مسائل نظارت، کار مشکل‌تر از آن دو مرحله پیشین است، چرا که در مسئله کنکور یعنی ورودی‌های تحصیلی تقریباً هر سال در اجرای سالم کنکور در مراحل مختلف آن با مشکل و نابسامانی‌ای روبه‌رو هستیم.

۴. با همه رشد کمی و کیفی در پایان‌نامه‌نویسی پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و افتخاراتی که در زمینه حوزه قرآنی آید، به رشد بسیار بالا و بالنده‌ای که کرده‌ایم، اگر در تدوین رساله‌ها نظارت دقیقی اعمال نشود، امکان دارد با سوءاستفاده افراد سودجو، از رونویسی گرفته تا سرقت علمی و تدوین موضوعات تکراری و گاهی کم‌فایده و گاهی حتی سفارشی تدوین پایان‌نامه و... آسیب جبران‌ناپذیری بخوریم و از کاروان علم، پیشرفت، خلاقیت علمی عقب بمانیم و همچنین از بار تهذیب، تعهدآوری هم بالاتر از تخصصی علمی نیستیم که تنها یک نگاه اخلاقی اجتماعی بر فضای دانشگاه‌ها و حوزه معارف عمومی به معنای قرآنی آن در عرصه‌های ستادی و صنفی - که دولت و وزارت محترم علوم طبق قرآن، سنت و قانون اساسی بر رعایت و افزایش آن موظفند - این ادعا را اثبات می‌نماید.

۵. علاوه بر نیازسنجی‌ها و برنامه‌ریزی‌ها و نظارت بر جریان ورودی‌ها و خروجی‌های دانشگاه‌ها، اطلاع‌رسانی دقیق، کارآمد و قابل دسترسی، به روز و منظم، از نیازهای ضروری و جدی و حیاتی پژوهش‌های کشور به ویژه قرآن‌پژوهان به شمار می‌رود، چرا که بدون اطلاع‌رسانی فعال و منظم و به روز، هیچ یک از نیازسنجی و برنامه‌ریزی و نظارت، امکان‌پذیر نمی‌باشد، امروز که عصر انفجار اطلاعات نام گرفته است، هرگز پذیرفتنی نیست که وزارت علوم با همه امکاناتی که در اختیار دارد، از ورودی‌ها و خروجی‌های پژوهشگران خود و نگارش‌ها و رساله‌های آنان، اطلاع کامل و قابل اعتماد و به روزی ارائه ننماید.

سبب‌شناسی

شاید بتوان گفت که تغییرات و تحولات مدیریتی در سطح مدیران ستادی و صنفی در سطح کشور به موازات تغییر کابینه و روی کار آمدن دولت جدید در انتخابات ریاست جمهوری، یکی از عمده‌ترین عوامل این ضعف مدیریت است، چون نیروهای آزموده و کارآمد در هر دوره، پالایش می‌شوند، معنای این مسئله یعنی اداره کشور ما

بر پایه سیستم ثابت نیست، بلکه قائم به شخص است و با تغییر او، همه زیرمجموعه‌ها متغیر می‌شوند. بنابراین، ضعف‌ها و کاستی‌ها در این نوع مدیریت‌ها یک امر طبیعی است، چرا که تخصص کاری، تعهد کاری، تجربه کاری، همه و همه یک جریان ثابتی را می‌طلبند که حاکمیت با قانون باشد و نه با طیف حاکم، به هر حال ناکارآمدی دستاوردهای علمی کشور به دلایلی که ذکر شد، باید حل اساسی گردد که نیاز جدی به نیازسنجی جدید، برنامه‌ریزی صحیح، نظارت دقیق و مدیریت کارآمد دارد و تنها راه حل آن، یک تحول فرهنگی، اجرایی، سیاسی است که بتواند دید عوامل این امور را متحول نماید تا حقایق را به عنوان مصالح ملت و کشور ببینند نه حزبی و طیفی و سیاسی. افزون بر این که افزایش بی‌رویه و سراسرآمور و رودی‌ها در سراسر کشور حتی بدون کنکور و عدم رعایت تناسب رشته‌ها با جنسیت حتی در رشته‌های صدد درصد مردانه، مشکلات را چند برابر کرده است.

ضرورت اطلاع رسانی

با توجه به گسترش کمی تحصیلات دانشگاهی و توسعه پژوهش‌ها به ویژه پایان‌نامه‌نویسی، مراکز آموزشی و پژوهشی کشور با معضلات عدیده‌ای روبه‌رو است، چون برای پدیدآوردن‌گان این مسئله ضروری است که بدانند در هر رشته‌ای، مثلاً قرآنی تاکنون چه موضوعاتی، مواد تحقیق و نقد و بررسی قرار گرفته است؟ و کدام موضوع تاکنون مورد تحقیق علمی قرار نگرفته است؟ نوشته‌ها و نگارش‌ها، کدام سودمند بوده و کدام به نقد و بررسی مجدد نیاز دارند و مسائل فراوان دیگر، بارها مشاهده می‌شود که دانشجویان تحصیلات تکمیلی به خاطر یافتن یک موضوع کارآمد، ماه‌ها معطل می‌مانند و سرانجام باز موضوع دلخواه خود را به دست نمی‌آورند و گاهی موضوع انتخابی پس از تدوین معلوم می‌شود که تکراری بوده و قبلاً کار شده است. رایج‌ترین مسئله شفاعت، توسل، دعا، بهشت و بهشتیان، دوزخ و دوزخیان، برزخ و عالم آخرت، تریب و ترغیب، عذاب و ... ده‌ها پایان‌نامه نوشته شده، در حالی که موضوع‌های بسیار دیگری وجود دارد که هنوز هیچ پژوهشی در آنها صورت نپذیرفته است. برای حل این معضل تنها راه حل مناسب، اطلاع‌رسانی صحیح، به موقع و به روز و فنی است و این امر با عنایت به رشته‌های فراوان دانشگاهی، تنها از عهده وزارت علوم بر می‌آید، چرا که اطلاعات همه ورودی‌ها و خروجی‌ها به‌طور اتوماتیک تنها در اختیار آن قرار می‌گیرد و اگر نیازسنجی برنامه‌ریزی و اجرای دقیق آن و نظارت بر حسن اجرا باشد، می‌تواند همه اطلاعات مربوط به تولید علم و نوشته‌ها و تحقیقات مراکز علمی را ترم به ترم رصد نموده و با کیفیت خوبی منتشر نماید و در سایت اینترنتی ویژه خود نیز اطلاعات کامل آن را از آغاز تأسیس

دانشگاه‌ها در کشور تا به امروز، گردآوری کرده و در اختیار پژوهشگران سراسر کشور قرار دهد و این امر واقعاً فواید بسیار زیادی را به ارمغان می‌آورد از جمله:

۱. دانشجویان از تعداد پایان‌نامه‌هایی که در رشته مربوط به آنها تاکنون دفاع شده و یا در دست تدوین است و یا تصویب شده است، آگاهی لازم را به دست آورند و در هنگام جستجوی نوشته‌ها، چه قبل از تصویب موضوع خود و چه در بررسی پیشینه تاریخی آن، بهتر می‌توانند ضرورت تحقیق موضوع خود را حدس بزنند.
۲. پژوهشگران از انواع نوشتارها - که آیا کاربردی هستند و یا میدانی و یا کتابخانه‌ای، از نوع ترجمه هستند و یا تدوین و یا احیای کتب و نقد، بررسی میراث کهن، نقد، بررسی و پاسخ به شبهات مطروحه پیرامون موضوع هستند و یا موضوع ابتکاری - دید، گردآوری هستند و یا نقد، بررسی اجتهادی، پدیدآورنده همچون یک محقق و پژوهشگر زبده و صاحب‌نظر است و - حاصل دسترنج دیگران را به نام خودش ثبت کرده است - اطلاع کامل می‌یابند.
۳. در صورت اطلاع‌رسانی مزبور، پژوهشگران در جریان دقیق روند تحقیقات موضوعی کشور قرار می‌گیرند و می‌فهمند مثلاً در ده سال اخیر پایان‌نامه‌هایی در موردی - پروندی را طی کرده و چه تحولی در جریان آن به وجود آمده و یا چه آسیب‌هایی دارد آن را تهدید می‌نماید؟ و یا چه راه‌هایی از نظر کمی، کیفی و موضوعی و... در آن ایجاد شده است؟
۴. مسئولین امر برای برنامه‌ریزی درازمدت خود با درک موقعیت و جایگاه علمی کشور در هر رشته به آسانی قادر خواهند بود تا با آگاهی لازم از چشم‌انداز گذشته، آینده هر رشته تحصیلی را دقیقاً ارزیابی نموده و برنامه‌ریزی حساب شده بنمایند، چه در پذیرش دانشجو و چه در رشته تحصیلی و چه در فراخوان جشنواره‌ها، همایش‌ها، کنگره‌های علمی تحقیقی، فراخوان مقاله‌ها و مجوزهای علمی و پژوهشی.
۵. در صورتی که مسئولان وزارت علوم بتوانند اطلاع‌رسانی دقیق و به‌درختم را در سطح منطقه و یا در سطح کشورهای اسلامی از طریق شاخه فرهنگی کنفرانس اسلامی، گسترش دهند، خدا می‌داند که با تبادل معلومات و محصولات علمی، چقدر صرفه‌جویی در وقت، امکانات مادی و معنوی می‌شود و چقدر ما در صیانت از اسلام ضریب قدرت و امنیت خود را بالا می‌بریم و چقدر می‌توانیم در استحکام وحدت میان جهان اسلام توفیق به دست بیاوریم، چرا که در این صورت به‌طور شفاف ما در جریان حرکت‌های مثبت از سوی مذاهب اسلامی و یافته‌های جدید آنان قرار می‌گیریم و حرکت‌های منفی و یا مشکوکی را که از سوی دشمنان قسم خورده اسلام به خورد برخی از عناصر ساده‌لوح و یا خائن داده می‌شود، شناسایی کرده و در حد توان آنها را خنثی خواهیم کرد. علاوه بر آنکه، نقاط ضعف خود را نیز در سطح کلان به دست خواهیم آورد و در نتیجه یک معادله واقعی در میان

یافته‌های پژوهشگران نخبه کشورهای اسلامی از یک‌سو و یک معادله واقعی میان نیاز ما و کارکردهای پژوهشی از سوی دیگر به وجود خواهد آمد.

۶. از همه مهم‌تر اینکه بیگانگان در تعامل ما با توجه به حرکت‌های پیشگیرانه پژوهشگران اسلامی چه‌بسا مستبصر شده و با ما همراه گردند و یا در برابر تهاجم عظیم حوزه اسلامی، در برابر ما منفعل شده و یک حالت تدافعی به خود بگیرند و بدانند که مسلمانان و پژوهشگران نخبه جهان اسلام تا چه حد به قرآن، اسلام و خاندان رسالت علیهم‌السلام عشق می‌ورزند.

۷. آگاهی از جایگاه جهان اسلام در عرصه تولید علم و رکورد آنان در ابتکارات و اختراعات و اکتشافات جدید در همه عرصه‌های دانش جدید بشری و پس‌گیری حقوق از دست رفته ملل اسلامی از این طریق.

۸. باور امت اسلامی به گذشته و کیان خویش و ایمان محکم به وضعیت فعلی خود و تصمیم جدی و مردانه برای آینده اسلام و محمدرضا علیه‌السلام و نسل‌های آینده این امت بزرگ تا بار دیگر کرسی استادی سراسر دنیا را در همه عرصه‌های بشری از آن‌ها نمایند و صدها فواید دیگر.

نوشتار حاضر و اهداف آن

مجموعه پیش رو، ثمره عینی، علمی و نتیجه و حاصل مکتوب، چندین سال تلاش و کوشش شیان‌روزی است که به منظور تحقق بخشی به پروژه، بسیار مهم، حیاتی، کردن اولویت‌های پژوهش‌های قرآنی^۱ در زمینه علوم قرآنی، نگارش یافته و هم‌اینک در اختیار پژوهشگران قرآنی قرار می‌گیرد.

اولویت‌های پژوهش‌های علوم قرآنی، پروژه‌ای است که در جهت تسهیل و مسئله موضوع‌شناسی و با مسأله‌شناسی و کمک جامعه قرآن‌پژوهی در ایران اسلامی اعم از طلاب محترم حوزه‌های علمی و اندیشه علمی و دانشجویان دانشگاه‌ها و پژوهشگران مراکز آموزشی، پژوهشی نهادها تعریف شده است. پس از بحث و بررسی در مورد چگونگی و عملیاتی کردن طرح به این نتیجه رسیدیم؛ که نخست باید از پژوهش‌های قرآنی انجام شده و در حوزه قرآنی آگاهی کافی پیدا کنیم، آنگاه مسائل پژوهشی پیشنهادی خود را تنظیم و در دسترس پژوهشگران قرآنی قرار دهیم.

از آنجا که فرهنگ اطلاع‌رسانی در حوزه پژوهش‌ها در ایران به‌طور کلی و در حوزه‌های علمی و دانشگاه‌ها به‌طور ویژه تا هنوز جا نیافتاده، حتی وزارت محترم علوم و تحقیقات از پژوهش‌های انجام شده در حوزه‌های تحت پوشش خودش تا این ساعت اطلاع، به روز و کافی ندارد و از طریق مراجعه به سایت‌های شخصی مراکز آموزش

عالی هم امکان دسترسی به محصولات پژوهشی آنها نیست. ما از سال ۱۳۳۲ تا پایان سال ۱۳۸۴، تنها تعداد سه هزار و هفتصد پایان‌نامه قرآنی را توانستیم رصد و معرفی نماییم و این مجموعه را تحت عنوان آشنایی با پایان‌نامه‌های علوم قرآنی در سال ۱۳۸۴ منتشر کردیم. لیکن نگارش‌های قرآنی (حوزه و دانشگاه) از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۰ که در حدود پنج هزار مورد است که بنا بود به عنوان بخش اول (نمایه‌ها) این کتاب قرار بگیرد که بتابه دلیلی از دایره کار خارج شده و بخش دوم آن تحت عنوان «اولویت‌های پژوهشی علوم قرآنی» که هم اینک به صورت کتابی، تقدیم خوانندگان گرامی می‌گردد، در اولویت چاپ قرار گرفت.

اولویت‌های پژوهش‌های علوم قرآنی، مسائل و موضوع‌های پیشنهادی جدید به شرح ذیل می‌باشد:

الف) موضوعات پیشنهادی، حدود یازده هزار عنوان است که صرفاً در حوزه علوم قرآنی، پیش‌بینی و معرفی شده است، از طرح موضوعات حدیثی، تفسیری، معارفی تا حد امکان پرهیز شده است و طرح مسائل و موضوعات تفسیری، معارفی به نسبت ای مدی ماکول شده است.

ب) برای موضوع‌یابی و شناسایی دقیق، آن بهره‌گیری از صدها کتاب و با صرف بیش از ده هزار ساعت وقت مفید در چندین سال، با دشواری‌ها و مشکلات عدیده‌ای مواجه بوده‌ایم که با استعانت از خداوند عالم و بهره‌گیری از ثنویات ثقلین، دو یادگار بزرگ رسول خدا ﷺ نامه موانع پشت‌سر گذاشته شده و پروژه - الحمد لله - آماده بهره‌برداری شده است.

ج) اولویت‌های پژوهش‌های علوم قرآنی با رویکرد به اندیشه‌های اهل بیت (ع) است. طهارت و طهارت و با محوریت موضوعات علوم قرآنی در حد کتاب «الزیادة و الاحسان»، نگارش ابن عقیله عقیلی فی المعاصران علامه مجلسی (ع) طراحی شده است؛ که یکصد و پنجاه و شش موضوع کلان از موضوعات علوم قرآنی در آن مطرح شده است و نیز شباهت جدید مطرح شده از سوی خاورشناسان غربی و دلباختگان داخلی آنان - که اغلب با سوء نیت مطرح گردیده - و بیشتر آنها در جلد هفتم موسوعه بزرگ قرآنی «التمهید» اثر استاد معرفت (ع) مورد نقد و بررسی قرار گرفته است، - و به منظور پاسخ علمی و دقیق بدان موارد، با مطالعه دقیق در منابع اسلامی قرار گرفته و به لحاظ نیاز روز پیش‌بینی و طراحی شده است.

ب) موضوعات پیشنهادی به ترتیب حروف ابجدی طراحی شده تا دست‌یابی به آن آسان باشد، طبیعی است که در هر حرفی موضوعات گوناگونی از مسائل قرآنی قرار می‌گیرد.

ه) گرچه تنظیم موضوعی مسائل پیشنهادی فواید بسیاری داشت، لیکن چنین چینی، مستلزم فرصت فراوان و دشواری‌های بسیاری بود که چیدمان الفبایی در اولویت قرار گرفت و برای جبران این نقیصه با یک نگاه تخمینی و غالبی، یک جدول موضوعی نیز از کل کار تهیه گردید.

و) با توجه به توسعه و تنوع پژوهش‌های ادبی قرآنی در کشورهای عربی و نگارش هزاران کتاب و مقاله در زمینه‌های زبان قرآن، فقه اللغة قرآن، واژگان قرآنی از نگاه لغت، قرائت، اشتقاق، صرف، نقش بلاغی حروف مبانی، از نظر ایقاعی، صوتی، موسیقی، لحنی، وقف، ابتداء، وظیفه و رسالت واژگان پیش از ترکیب و پس از آن، انواع دلالت‌ها در ساختارهای صرفی، نحوی، لغوی و معانی ثانوی در علوم بلاغی با هزاران مسئله بلاغی و تأثیر چیش معانی در چیدمان الفاظ و مبانی صواب و مقدمات و علوم موردنیاز علم تفسیر، احیای نسخ خطی در زمینه قرآن و تفاسیر روایی، ادبی، عقلی و... - که جای خالی بسیاری در پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه‌ها و احساس جدی این خلأ و تأثیر غیرقابل انکار ضعف بینه ادبی پژوهشگران در نگارش‌ها و پژوهش‌های حوزوی و دانشگاهی، - سعی شده که درصد قابل ملاحظه‌ای از مسائل پیشنهادی - به ترجمه، تحقیق، چه پژوهش‌های ابداعی، چه احیای نسخ خطی، چه نقد، بررسی آرا و دیدگاه‌های دیگران و چه بررسی تناقض و امتداد و انواع اقتباس‌ها و تضمین‌های قرآنی در دواوین شعرا و بررسی دیدگاه‌های ادبی مفسران و خواه بررسی آرای فقه، کلام، تزیینی، تجویدی، بلاغی و خواه بررسی منهج و روش آنان و خواه تأثیرپذیری مفسری از پژوهش‌های پیش از خود و یا تأثیرپذیری دیگران از وی، خواه تأثیرپذیری مفسری از رشته تخصصی خود در تفسیر و یا بررسی آرا و دیدگاه‌های مفسری در علوم قرآنی - تأثیر آن دیدگاه در تفسیر و... - با رویکرد ادبی به قرآن باشد؛ که شاید از این طریق بتوانیم هم بر توان ادبی جامعه قرآنی در فرایند پژوهش‌ها بیافزاییم، هم فرهیختگان ادبی کارآمدی را در این حوزه تربیت کنیم و هم توان پاسخگویی به شبهه‌های ادبی و هابیت و فرافکنی‌های خاورشناسان در دفاع از آرای فقهی، کلامی ائمه اهل بیت (علیهم‌السلام) داشته باشیم و هم سیادت و استادن گرسی‌های ادبی قرآن، حدیث را بار دیگر به دست بگیریم و آرای فقهی، کلامی، تفسیری و همه پژوهش‌های قرآنی را بر پایه آن استوار نماییم، چنان که در عصر نوابغ بزرگ ادبی شیعه چنین بود و دانشجویان دیگر مذاهب اسلامی از پای درس آنان خوشه‌ها می‌چیدند. ادبای نامدار شیعه در طول تاریخ اسلام پیوسته از نوابغ زمان خود بودند و طلابه‌دار علوم عصر خود به ویژه ادبیات امثال: ابوالاسود دؤنلی که یکی از شاگردان ممتاز مؤسس علم نحو یعنی: امام علی، امیرمؤمنان (علیه‌السلام) بود، خلیل بن احمد فراهیدی مخترع معجم‌نویسی در دنیا، ابن درید، ابن خالویه، ابن سکیت و ابن الحشاش، ابن جنی، میرد، ابوعلی فارسی، شیخ مفید، شیخ طوسی، سید مرتضی، علم الهدی، سید رضی و رضی استرآبادی و... که در دوران خود در همه

عرضه‌ها از جمله ادبیات قرآنی سرآمد دوران بودند. مگر ممکن است کسی در روخوانی قرآن، حدیث، مشکل داشته باشد و در تبارشناسی واژگان قرآن، حدیث، علم اشتقاق و ساختارشناسی واژگان «علم صرف» و معناشناسی واژگان «علم لغت»، ساختارشناسی جمله‌ها «علم نحو» زیباشناسی واژگان، جمله‌ها «فصاحت» زیباشناسی معانی جمله‌ها و روان‌شناسی شنوندگان: روان‌شناسی فردی و اجتماعی «علم بلاغت و علم مناسبت»، هیچ مهارتی نداشته باشد، آنگاه به حقایق، رموز، اعماق ملکوتی کلام‌الله مجید و مقاصد الله از آن آیات دست یابد؟!

قرآن در آیات یازده‌گانه خود تأکید بر عربیت زبان خود دارد، رمز این تأکیدها آن است که برای رسیدن به مقاصد الله از آیات باید از راه آموزش، پژوهش آرایه‌های ادبی و آشنایی با فرهنگ کاربردی ادبی در نظم، نثر عربی وارد شد، چنان‌که بهره جامعه قرآن‌پژوهی سلف صالح از آغاز فرویش قرآن کریم تاکنون چنین بوده است.

ز) اسرار بلاغی آیات و سرآینش واژگان در آیه و چیدمان آیات قرآنی - که از سوی خدا و رسول ﷺ توفیقی بوده و تا قیامت هیچ کس در فهم جبهه‌جایی آنها را ندارد، حتی امکان جابه‌جایی آن هم وجود ندارد - یک مسئله بسیار مهم و نقش‌آفرین در تفسیر واژگان، جمله‌ها، آیه‌ها و فقره‌ها در قرآن است و بدون آگاهی از آن اسرار بلاغی و کشف رموز کاربردهای مجازی در حوزه واژگان، جمله‌ها، آیه‌ها و نیز کشف اسرار چیدمان آیه‌ها به علم بلاغت و علم بسیار مهم مناسبت، شناخت دقیق قواعد و اسرار فصل، وصل دارد و هیچ‌گاه پژوهشگری بدون رهیافت به امور یاد شده نمی‌تواند معانی و اسرار و حقایق و دقایق و نکته‌های ظریف نهفته در ورای، دانش بلاغت و مناسبت به مقاصد اصلی آیه‌ها و مقاصد الله آگاهی لازم را بیابد. از این رو، مسائل و موضوع‌های مختلفی را در این حوزه پیشنهاد داده‌ایم به ویژه علم مناسبت که در عرصه ادبی یک علم عمیق است در عین حال، بسیار تعیین‌کننده در کشف حقایق قرآن، اگر کسی نداند که آیه‌های غدیر - که در میان احکام لحم ماری گفته است و یا آیه تطهیر که در میان احکام ستایش و سرزنش، ترهیب، ترغیب همسران پیامبر اعظم ﷺ خود را بیان کرده است - از اسالیب اعتراض و جمله‌های معترضه و کاربرد آن در هر حوزه دهه‌ها نکته و اسرار بلاغی دارد و از آنها غافل باشد، چگونه می‌تواند، مقاصد خدا و رسول ﷺ را از آن آیات بیابد و در وادی حیرت، سرگردانی - که برخی بلاغت‌شناسان از خدا بی‌خبر، برای پوشاندن حقایق و تحریف آن به وجود آورده‌اند^۱ - گرفتار نشود. از این رو، مسائل گوناگون و

۱. رساله - «چگونگی مواجهه مفسران با ادات حصر (إنما) در قرآن»، فاطمه سادات موسوی، دانشگاه قم، دانشکده الهیات، گروه علوم قرآن، حدیث، تفسیر تطبیقی آیات ولایت، دکتر فتح‌الله نجارزادگان، آیات ولایت در تفسیر فریقین - دکتر عزت‌الله مولاتی‌نیا، شماره سوم، فصلنامه مطالعات تطبیقی قرآن، حدیث.

متعددی را در حوزه تناسب آیات و اسالیب بلاغی قرآن پیشنهاد داده‌ایم، همان‌گونه که در رابطه با شناخت منهج، سبک و روش مفسران، مسائلی را ارائه کرده‌ایم.

ج) در حوزه موضوعات علوم قرآنی نیز موضوعات ذیل مطرح گشته است: نسخ، قرائت، محکم، متشابه، مکی، مدنی، شأن نزول، اماکن، اعلام، حیوانات، گیاهان، اعجاز قرآن، ترجمه، تفسیر و انواع آن، پژوهش‌های تطبیقی میان نگارش‌های شیعی، سنی و فریقین، تطبیق میان قرآن و عهدین در موضوعات مشترک، مطالعات تطبیقی میان دو تفسیر شیعی، یا دو تفسیر سنی با یک تفسیر شیعی و یک تفسیر سنی و...

ط) با توجه به اینکه نتوانستیم یک آمار دقیقی از کارهایی که تا امروز انجام پذیرفته به دست بیاوریم، احتمال دارد که در بیان موضوعات پیشنهادی ما نیز گاهی تکراری باشد؛ که البته یک امر اجتناب‌ناپذیری است.

در پایان، خوانندگان را به این نعمت توفیق، حمد و سپاس می‌گوییم و بر محمد و آل محمد صلوات الله علیهم، درود و صلوات فرستیم. از خوانندگان محترم تقاضای عاجزانه داریم که با هر خطایی که برخورد کردند، کرم‌انده ما را در جریان آن گذارند. در مراحل بعدی اصلاح گردد.

والسلام علی عباد الله الصالحین

دکتر عزت‌الله مولایی‌نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه قم

و مدرس و پژوهشگر حوزه و دانشگاه

تابستان ۱۳۹۵